

Väliskirjandusest maailmakirjandusse

Professor Jüri Talvet 75

PEETER OLESK

Isiklikkus ei ole minu meelest patt seni, kuni loomuõigus ehk sakslaste *Naturrecht*, ladina *ius naturae*, koos ühiskondliku moraali ja normatiivse eetikaga ei hakka seda ahistama, lubades nende asemel igasuguseid alatusi (siinkirjutaja, olles ise küll mitmendat põlve ateist, lähtub neis asjus kalvinistlikust vaatekohast, vt Elonheimo 2006; Steele jt 2004; Zachman 2012). Niisiis ei arva ma end patustavat, kui kirjutatan professor Jüri Talveti elutööst nõnda, nagu see minu filoloogilist mõtlemist ja erialaseid huve on puudutanud. Need puudutused ei ole kitsalt mälestuslikud, mille kirjutamine oleks *facilius natans*. See, mida Jüri Talvet on teinud, on püsivam kui üksikud mälestusküllud. Oma uurimistöös ja vaimsetes käsitlustes on ta koos kolleegidega kujundanud Eesti võrdlevas kirjandusteaduses ja maailmakirjanduslikus kogupildis niisuguse tervikuna mõeldud arusaama, mille süntagmaatiliseks teljeks on järjepidevus hariduse põhikoolifaasist kuni doktoriõppeni. Maailmakirjandust saab nüüdisaegses Tartu Ülikoolis praegu veel õppida kas jätkuna keskkooliharidusele või ka täiendavalt kõrgharidusele mõnes teises valdkonnas. See on väga suur samm ettepoole, märgatavalt suurem kui enamikus teistes Eestis viljeldavates humanitaarsetes distsipliinides. Kuidas Jüri Talvet selleni on jõudnud ja mis oli enne teda, sellel on oma sünnilugu, mis osalt moodustab ka Talveti isikliku hariduse. Siinkohal vaatlen lähemalt just eelmainitud süntagmaatilist telge, täiendades seda paradigmaatilise teljega kirjanduse arenguloos ja rõhuasetusega maailmakirjanduse „geograafias” peamiselt Lääne-Euroopas, iseäranis varase keskaja ning renessansi vahel. Esiimesena nimetatud telje alguspunktiks on võetud sissejuhatavad teadmised kirjanduse sünnist vahemikus „mütoloogiline poeetika” kuni „autoripärane poeetika läbi kirjanduse vormirikkuse” niisugusel kujul, nagu see on ootuspärane enne doktoriõpet pakkuvaid kõrgkoole, teise alguspunkt langeb enam-vähem kokku Aleksandr Vesselovski ajaloolise poeetika (vrd Olesk 2019) omaga. Vormirikkuse all on siin ja edaspidi mõeldud rohkemat kui üksikute žanride (näiteks romaani) morfoloogiat, kuna ma olen arvestanud ka üksikute narratiivitüüpide (näiteks kelmiromaani) modaalsust tegelikkuse suhtes.

Väliskirjanduse õpetamisest Tartu ülikoolis

Reeglipärane mudel (esiletõstetud diplomitöö, statsionaarne aspirantuur, väitekirja edukas kaitsmine pärast kolme eksamit ja töö esitamine, korralise õppejõu koht, kinnitamine professori kutses) Jüri Talveti akadeemilise teekonna kirjeldamiseks muide ei sobigi. Selleks on mitu põhjust. Üks seisneb selles, et omaaegne kõrghariduslik

nomenklatuur ei tunnistanud termineid *maailmakirjandus*, *idarahvaste kirjandused*, *vanad keeled*, *klassikaline filoloogia*, *uued keeled* ja *neofiloloogia*. Erandeid lubati vahest paaris haldusüksuses, nagu Moskva ja Leningrad. Nendes oli võimalik õppida ka idakeeli, nagu korea, ja uusi keeli, nagu prantsuse, õpetamise profiiliks keele valdamine kas (sõjaväe)luureks, residentluureks või vastuluureks. Piir Euroopa rahvaste ja idarahvaste vahel kulges ligikaudu Kesk-Ida kohalt, samalaadne piir aga põhjarahvaste ja lõunapoolsete rahvaste keelte vahel oli meelevaldne ega lähtunud niigi vaieldavast dihhotoomiast „autohtoonsed ehk indigeensed keeled – koloniaalkeeled”. Kuna Jüri Talvet läbis oma stuudiumi anglistikas (ja mitte üldises germanistikas), siis on tema ettevalmistus õigupoolest neofiloloogiline. Viimast laadi on ka tema teaduslik tegevus hispanistikas ning laiemalt romanistikas.

Teisiti oli lugu akadeemilise nomenklatuuriga, milles terminid *maailmakirjandus* ja *orientalistika* olid institutsionaalselt lubatavad. Mõnikord võis see viia soovitava konkurentsi asemel hoopiski põhimõttelise konfliktini. Nii oli näiteks maailmakirjanduse uurimine jagatud kolme suure keskuse, nimelt NSVL TA maailmakirjanduse instituudi, NSVL TA Ida-uuringute instituudi ning NSVL TA slavistika ja balkanistika instituudi vahel. Ühes sellega jagunesid siis ka jätkuõpingud aspirantuuris ning doktorantuuris.

See oli probleemi üks pool. Teiselt poolelt puudus eesti ja üldise kirjanduse korraline professor kui rahvusliku ülikooli autonoomia üks tunnuseid Tartus juba alates Nõukogude okupatsiooni kehtestamisest 1940. aasta suvel. Vastava õppetooli elemente püüti kuni 1972. aasta suveni hoida ühes punktiirses akadeemilises ruumis kuidagigi koos klassikalise filoloogia ja isegi romanistikaga. Siis aga kandideeris Lääne-Euroopa kirjanduse ning klassikalise filoloogia kateedri juhataja, *dr. phil.* (1961) Villem Altoa (1898–1975), professor aastast 1963, ise eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri professoriks ning Lääne-Euroopa rahvaste kirjandused ja vanad keeled koos karolingide renessansi (VIII sajandi lõpust kuni IX sajandi algupooleni peamiselt Lääne-Euroopa mandriosas) eelse rahvaluule ning kirjandusega kaotasid sellegi katuse, mis neid veel alates 1954. aastast tingimisi kaitses (orientalistikal polnud katustki, oli vaid pisuke abiruum vanas keemiahoones).

Villem Altoa oli Friedebert Tuglase järel ülikoolitööle kutsutud koolimees, kes uurijana tegeles August Kitzbergi ja Eduard Vilde loomingu ning XIX sajandi eesti-keelse kirjanduskriitikaga. Kuid ta oli vastupidav loengumasin ehk, nagu kord oli Ain Kaalep (1926–2020) öelnud otse talle endale: konferansjee (ent mitte referent!). Millalgi 1950. aastatel oli Villem Altoa pidanud esitama oma loengute konspekti juba ette, enne loenguid (sellal luges ta üliõpilastele ka antiikkirjandust). Ta oligi üritanud seda teha, ent loobus nõude täitmisest hiljemalt niipea, kui Saksa Demokraatlikust Vabariigist jõudsid okupeeritud Eestissegi värskeimad biograafilised leksikonid. Ta luges peast, kinnisilmi ja ilma vähimagi kõrvalepõiketa võrdleva kirjandusteaduse teooriasse olgu või nendegi allikate põhjal, mis ilmusid Leningradis või Moskvast. Tema oskussõnade kasutust sobib ehk kõige täpsemini kirjeldama adjektiiv „suvaline”.

Igatahes andis just altoalik vabadus kirjandusloolise terminoloogiaga ümber käia põhjust nooremapoolsele Uno Lahele (1924–2008) professorit vähemasti ta

keskajatundmises pilgata – ehkki Uno Laht ise oli komparativistikas täielik auto-didakt ja tema lugemus sai olla eeskätt kas vene- või ingliskeelne.

Altkoa kaalutles pragmaatiliselt ja praktiliselt. Ta ei saanud määravalt mõjutada näiteks kirjastuste temaatilisi plaane ega ettetellimistega võetud kohustusi, tõlkijate-toimetajate tegutsemiskiirust sai ta kannustada ainult osaliselt ning neofiloloogia distsiplinaarne eristamine klassikalisest filoloogiast polnud isegi ülikooli võimuses. Eelkõige aga otsis Villem Altkoa õppejõutõõle inimest, kes oleks vähendanud ta isiklikku loengukoormust ja toonud teadusliku tõõ võrdlevas kirjandusteaduses kateedrisse tagasi, õnne korral aga selle kandepinda koguni laiendades. Eesti filoloogidele nägi tunniplaan ette antiikkirjanduse ja väliskirjanduse loengukursused alates varasest keskajast kuni olevikuni (millest ei „keskaeg” ega „olevik” olnud kirjanduslõõlised kategooriad!). Slaavi filoloogidele tuli lugeda enam-vähem sedasama, kuid esmajõõnes vanavene, vene ja vene nõukogude kirjanduse ainestikul ning vene keeles, jättes kõrvale teiste slaavi rahvaste kirjandusliku pärandi ning olevikusuundumused. Inglise ja saksa filoloogide jaoks lisandus vähemasti semestrine inglise ja saksa kirjanduse kursus, mille tiheduse ja ülevaatlikkuse määras kursust õpetav lektor.

Mõnevõõra langes Villem Altkoa isiklik koormus antiigi õpetamisel seejärel, kui dotsent Richard Kleis (1896–1982) kutsuti tagasi ülikooli, kus talle seati – küsimata teda pisut halvustavatest hüüdnimedest, nagu *Hydrocephalus* Treffneri gümnaasiumis ja *Jaamakorraldaja* ülikooli peahoone seinte vahel – kohustuseks esiteks antiikkirjanduse üldkursus eestikeelsetele üliõpilastele ning sama ka vene keeles tulevastele russistidele ja slavistidele, teiseks ladina keele algkursus mõlemas keeles. Richard Kleis oli õppinud vanu keeli nii Tallinnas Nikolai I Gümnaasiumis (nüüdne GAG) kui ka Peterburi ülikoolis, kus talle jäid eriti meelde tollal väga populaarse üldajaloo professori Nikolai Karejevi (1850–1931) loengud ja nende paljundused (vt Kareev 1990). Ent Karejev oli Lääne-Euroopa uusajaloolane pearõõuga agraarsuhtel, Richard Kleis ise aga varase keskaja asjatundja, kes teadlasena kirjanduslukku ei süvenenud ja seadis lati suurema osa oma kuulajaskonna jaoks nn põhivara (Homerose, Vergiliuse ja Caesari) tundmise kõrgusele. Homerost pidi teadma talle omistatud eeposte sündmustiku ulatuses, Vergiliust ta eepika teemade järgi, Caesarist tuli osata lugeda/tõlkida mõnd lauset, kuid näiteks Shakespeare'i draama „Julius Caesar” (1599) polnud kohustuslik. Bütsantsi, järelikult ka patristika ja hagiograafia, jättis Richard Kleis täiesti kõrvale, helleenide vaimsest pärandist piirdus ta üksnes rooma kirjandusega väljaspool selle ajaloolisi seoseid bütsantsliku maailma ja Araabia poolsaare kultuuridega.

Richard Kleisil oli oma aine peas ja see oli kättesaadav mitmes rotaatorpaljunduses (vanakreeka kirjandusest 1964, 1965, 1968, 1970; rooma kirjanduse peajõõntest 1970, uustrukis 1974). Kes igatsenuks minna süvemale, võinuks lugeda juurde päritõõlt Odessa juudi, ent Leningradis tõõtanud professor Jossif Tronski (1897–1970) venekeelset õpikut „Antiikkirjanduse ajalugu” (kinnitatud doktoritõõna 1941, ilmunud esimest korda 1947, 4. tr 1988; Aita Kurfeldti ja Johannes Semperi eestikeelses tõlkes 1949), ehkki Richard Kleis oli sealt mõndagi suisa maha kirjutanud, nii et targem olnuks vähemasti lehitsedagi juurde asjaomaseid ülevaateid. Samuti oleks

väljaspool kursust tulnud ainult kasuks, kui filoloogilist stuudiumit alustanu oleks võtnud vaevaks lugeda Suetoniuse (u 69 – u 122 pKr) teost „12 valitseja elulood” (venekeelne kommenteeritud tõlge oli ilmunud 1964. aastal ja on sealtpaale avaldatud korduvalt uuesti, e k „Keisrite elulood” 2009) või Gaius Sallustius Crispuse (86–35 eKr) teost „Sõda Jugurthaga” (venekeelses tõlkes 1970).

Esimeseks uueks täiendavaks õppejõuks valis Villem Altkoa romanist Ott Ojamaa (1926–1996), kes luges väliskirjandust aastail 1960–1968. Loengumasin Ott Ojamaa olla ei tahtnud, tema tahtis tõlkida, kirjutada maailmakirjandusest ja tõlkimisest ning popsutada piipu. Samal ajal mõistis ta kiiresti, et ülikoolis on liiga hilja parandada neid vigu, mis on lastud läbi juba põhikoolis. Nii ta koostaski koos koolimehe ja kodumaise kirjandusloo mõne peatüki uurija Kalju Lehega (vt Olesk 2006) aastaks 1965 teose „Väliskirjandus. Õpik keskkoolile”. Selle väärt väljaande kordustrukke ilmus aastani 1988. Kalju Lehe ja Ott Ojamaa õpik jätkas Lehe koostatud lugemikku „Väliskirjandus. VIII–X klassile” (esmatrükk 1957) ning vahetas välja Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi teadusliku sekretäri, hilisema dotsendi Bernard Söödi (1900–1976) toimetatud väga mahuka krestomaatia „Välismaine kirjandus. Luge-mik keskkooli vanemaile klassidele” (koostanud Mark Davidovitš Eichenholz ja Lev Nikolajevitš Galitski, Tallinn, 1951). Veel enne Ott Ojamaad oli 1957. aastal alustanud õppejõutööd germanist, PhD (1965) Rita Tasa (1930–2007), kes luges oma osi aastani 1972, asudes siis tööle Tallinnas.

Villem Altkoa ei rakendanud „oma” kateedri õppejõutöös mitmekülgse eru-ditsiooniga orientaliste, nagu hilisem üldkeeleteaduse dotsent, PhD (1968) Pent Nurmekund (1906–1996), ENE toimetaja ja iranist ning islamoloog, tõlkija, PhD (1971) Haljand Udam (1936–2005) ja PhD (1985) Linnart Mäll (1938–2010), kes oli viljakas tõlkija ning profiililt budoloog ja üldajaloolane. Tema vajas eestlastele mõtlevat „läänlast” ehk säärast polühistorit, kes jaksaks joosta ülipikki distantse kõrvuti tolle intensiivsusega, mis oli iseloomulik 1960. aastate Eesti tõlkepraktikale nii luules („XX sajandi luule”), proosas („XX sajandi raamat”; Loomingu Raamatu-kogu) kui ka näitekirjanduses teatrilaval ja Raadioteatris.

Professor Villem Altkoa ootused enda kui õppejõu elutöö jätkajale võisid olla küllalt karmid. See jätkaja pidi olema nelja-vieekeelne nooremavõitu õpetlane, kellel oli filosoofiadoktori kraad kinnitatud juba niiviisi, et talle oli omistatud ka dotsendi kutse. See oli võimalik, kui kutse taotlejal oli ette näidata kümme-kond teaduslikku artiklit. Edasi oli soovitatav, et nendele nõuetele vastav õpetlane olnuks asjatundja mõnes niisuguses vallas, kus professor ise end väga koduselt ei tundnud. Sellisteks valdadeks võisid olla ajalooline poetika, kirjanduslik evolutsioon (Villem Altkoa enda käsitlus kirjanduslikust protsessist oli finalistlik ja seisnes kirjandusliku mõtlemise liikumises täiusliku realismi poole), romaani rahvaste kirjandused, orientalistika, komparativistika, retseptiooniõpetus, XX sajandi esimese poole kirjandus jms. Ja muidugi pidi selline õpetlane olema vastupidav lektor: lugeda nädalas ette 12 tundi algupärasest või vähemasti metoodiliselt läbimõeldud teksti ei ole igamehe töö.

Aastatel 1970–1974 aitas Villem Altkoa koormust vähendada PhD (1969) Henno Rajandi (1928–1998), kes kaitses väitekirja eesti keele lauseõpetusest ja töötaski peamiselt lingvistikas. Ühtlasi oli ta viljakas tõlkija ning mitte üheski vallas kuivavõitu,

aga ta ei tulnud Tartusse päriks. Kahtlemata tajus ta, et nn võõrfiloloogid (ehkki see pole näiteks arabistikaga võrreldes mingi eriala!) nautisid ta loenguid, kuid ta ei tahtnud olla lootusetult tükeldatud ega, võib-olla, soovinud end ka üle koormata reaalkommentaaridega elulooliste seikade ja valitud kirjakohtade juurde. Arutleda ühest aastast teise enam-vähem samu asju oli talle võõrastav juba loomuldasa. Aastail 1974–1975 luges vähemasti saksa filoloogidele valitud peatükke kirjandusest Mati Sirkel (sünd 1949), kes muidugi mäletas värskest, kui katkendlik oli temasuguste endi kogemus väliskirjanduslikust stuudiumist, ent kes võis peatükke kirjandusloost siiski ise valida ja nihutas ühe õppeaasta kestes omapoolsete loengute raskuspunkti uusimale ajale.

Seega ei jõudnud professor Villem Altoa mitte kohe Jaak Rähesooni (1941–2019) ja tema sobivuses lektoriks ta koguni kõhkles. Võimalik, et seda tingis Rähesoo põhjalikkus süvenemaks ühe autori loominguga kaudu üldisemasse kirjanduslikku protsessi, nagu see William Faulkneri (1897–1962) puhul oleks läinud – ükskõik siis, kas kirjeldades eepilist modernismi või mütoloogilist realismi või Ameerika lõunaosariiklikku lokaalsust. Kuna polnud lootustki, et Rähesoo oleks pääsenud Faulkneri loominguga reaalsusesse vahetult, saanuks tema uurimisviisiks olla uskriitism ehk teksti käsitlemine selle enese põhjal. Biograafiline meetod langes ära, sotsioloogiline niisamuti. Vasakpoolsed kirjanikud, nagu Ernest Hemingway (1899–1961) ja John Steinbeck (1902–1968), jäid kõrvale võib-olla poliitilistel kaalutlustel. Põhjusi võib olla teisigi, sest peale muu oli Jaak Rähesoo hariduselt ikkagi anglist, mitte Altoa vahetu õpilane. Kirjandusteaduse aluseid võrdlevalt vaatekohalt talle eraldi ei õpetatud, kool, mille ta sai, põhines kirjandusloolisel panoraamsusel. Ta oli erikursuse või ka valikaine õppejõud, mitte ülevaatekursuse lektor, niisugune akadeemik inglise mõistes, kes mõistnuks väga hästi, kui palju tuleks lugeda teoseid ja kirjanduse kohta avaldatut juurde isegi siis, kui kursus oleks ajaliselt piirdunud kõigest üheainsa sajandiga. Neil, kes teda mäletavad, on täiesti võimatu kujutleda teda minemas kateedrisse koos kolme-nelja käsiraamatuga või lõpetatud essee käsikirjaga sealt pikkamisi maha lugemiseks.

Jaak Rähesoo „viibis” aspirantuuris aastail 1966–1969 ja töötas kraadita õppejõuna kõigest ühe aasta, 1969–1970. Selle aja jooksul jõudis ta toimetada ühe vihiku uurimusi läänepoolsete rahvaste kirjandusest ning avaldada mõned praeguseni väga nauditavad esseed või tutvustused. Inglisekeelsest maailmakirjandusest ta ei loobunud, kuid mürisev rääkimismasin ta enam olla ei tahtnud. Tõlkimine oli kutsuvam kui kursused nn üleliiduliste programmide järgi ning mis puudutab asjaomaseid moskvalaste ja leningradlaste uurimusi, siis nende läbitöötamiseks polnud Tartus väikeste lugemisringi. Ain Kaalep Elvas, Uku Masing (1909–1985) ja Ülo Torpats (1920–1988) Tartus ning Nigol Andresen (1899–1985) Tallinnas õpetasid meelsasti küll igaüht, kes ilmutas teiste rahvaste kirjanduse vastu tõsisemat huvi, ent see õpetus oli vestluslik, mitte loengu vormis. Pärast Rähesoo ootuspärase filosoofiadoktori kraadi kinnitamist, aga võib-olla juba enne seda oli Villem Altoa kujutlenud asjade kulgemist hoopis teistsugusena.

Saada olevast õppematerjalist

Venekeelsed õpikud polnud autorite tasemelt ühtlased, nendes kasutatud terminoloogia oli tugevasti sotsioloogiline, lähtudes selle sõna ideoloogilisest aspektist, ega olnud koherentne nende kirjanike tundmisega, keda oli eesti keelde hakatud tõlkima juba süstemaatiliselt. Valgeid laiike või musti auke, kuidas keegi tahab, jäi tõlgitud õpikute vahele väga palju ja seletused tekstinäidete – kui neid üldse oli ega olnud nad asendatud ümberjutustuste või lühikokkuvõtete – juurde olid väga napid. Veelgi napimad olid ajaloolised ja tüpoloogilised paralleelid vene keelde tõlgitud ilukirjanduslikele tekstidele eesti tõlkepraktikast või koguni algupärasest kirjandusest. Äärmiselt erandlikult esitati nois õpikuis maailmakirjanduse uurimislugu, kuigi pole kahtlust, et vähemasti mõned autoriteetsemad vene nõukogude kirjandusloolased, nagu NSVL TA tegevliige, Puškini-uurija, anglist ja avarapilguline kontaktoloog Mihhail Aleksejev (1896–1981) ning NSVL TA tegevliige, medievist, poetik, lingvist ja komparativist Viktor Žirmunski (1891–1971), tundsid seda kaugelt suuremas ulatuses, kui nähtub nende uurimustest ning õpivahendeist. Parema puudusel võidi tõlgitud õpikuid muidugi sirvida, ent nende järgi ei eksamineeritud ja peajoontes pidi olulisemaid tekste olema lugenud üksikasjadeni. Kuna sellised tekstid võisid pärineda kas üksikutelt autoritelt või mõnest kroonikast, siis jäid paratamatult kõrvale regionaalsed kirjandused – nagu me praegu ütleksime. Probleemiks ei olnud regiooni suurus näiteks Lõuna-Prantsusmaal ehk keeleliselt Loire'ist lõunamal ja kohapealne murdeline liigendatus, mida võib tõlgendada ka mitmekeelsusena. Keelelist ühtsust on väga vaieldav sedastada tollase Lääne-Euroopa mis tahes paigas. Eelrenessansi ja kõrgrenessansi tutvustamisel muutus probleemiks hoopis kirjandusliku pärandi lokaalne determineeritus, mis määras eriti ära näiteks klostrikirjanduse erijooned ning ühes sellega ka vaimuliku/ilmaliku orientatsiooni sõltuvalt doktriinist, mille tugipunktiks oli klooster asutatud ja oma mõjuvõimu saavutanud.

Pisut aitas selliseid probleeme lahendada epohhiliste tekstivalikute antoloogilises ehk tõlkimiseks otsitud tekstide terviklikkus koos puuduva osa küllaldase kommentaarimisega. Viimase suhtes ei lähenenud täiusele ükski Villem Altoa kaastöölised eelkõige vahest mõttelise kokkuleppe tõttu selles, et antoloogia peab olema peamiselt läbilõige ajastust ning muu tuleb kas ise lugeda või kuulata loenguis juurde. Seeläbi kannatasid tekstid, millest tõlge puudus või mis olid sisuldasa vaimulikud või vajasisid pikki realkommentaare. Sedaviisi talitamisel sobitusid antoloogiasse eepilised kompositsioonid muidugi paremini kui lühike lüürika ja ajalooainelisi tekste esitati üldse võimalikult vähe. Õpikuis oli tavaline krestomaatiline printsiip ehk teksti tsiteerimine hädatarvilikus pikkuses, lugemikes võidi seda ühildada antoloogilise printsiibiga (nõnda tegid ka Kalju Leht ja Ott Ojamaa) või siis otsustatigi viimase kasuks. Otsustades Villem Altoa antoloogiatega kava üle lahus nende kirjastuslikust formaadist ja sisulisest hõlmavusest, võib oletada, et selline kava valmis tal hiljemalt 1960. aastate künnisel, igatahes enne aastat 1964, mil ta keskendus Eduard Vilde nn lühimonograafia kirjastuse Eesti Raamat sarjas „Eesti kirjamehi”. Lootusi väliskirjanduse algupärasele õpikule Villem Altoa ei hellitanud, selleks puudusid nii kollektiiv kui ka üksikautorid. Venekeelsed üleliidulised õpikud ei ilmunud kooskõlas

väliskirjanduse kronoloogiaga ja nende tase sõltus suurel määral sellest, mida ning millisele põhjale toetudes oli Moskvas ning Leningradis rohkem käsitletud. Seda kõike silmas pidades kavandas Villem Altoa oma antoloogiad kolmevektoriliselt: 1) suured ephhiantoloogiad antiikautoritest kuni renessansi lõpuni; 2) rotaprintvihikud ülevaadetega XIX–XX sajandi kirjandust esindavatest autoritest ja 3) samaaegsed vihikud varasemast või jällegi XIX–XX sajandi luulest. Tõlgete kommentaarium oli napp, ephhi kirjeldav ülevaade kui saatesõna konkreetsele väljaandele polnud palju põhjalikum ning oli eriti esiosa pigem marksistlik kui filoloogiline. Muudmoodi ei oska minusugune selgitada, miks viidati antiikkirjanduse antoloogiates rohkem Karl Marxile ja Friedrich Engelsile ning mitte selle ala distsiplinaarsetele klassikutele, nagu Berliini ülikooli professorile, gretsisstile ja värsiteadlasele Ulrich Wilamowitz-Moellendorffile (1848–1931). Antoloogiate sissejuhatustest jäid täiesti välja mitmed teoreetilised probleemid, näiteks renessansi kronoloogiline struktuur kirjanduseti, sest nende läbitöötamine nõudnuks aega, Villem Altoa oli aga ruttav filoloog. Ülevaadet Bertolt Brechti ja Heinrich Manni elukäigust ning loomingulisest teest rotaprintvihikuis „XIX–XX sajandi väliskirjanikke” (I 1960; II 1961; I–II 1963) olid aga sedavõrd pealiskaudsed, et neist polnud kellelegi abi. Rotaprintvihikute sisu esinduslikkus jäi Loomingu Raamatukogu numbritele ja kirjandusalasele esseistlikale selgesti alla.

Suureformaadilised antoloogiad ilmusid sedamööda, kuidas valmisid nende käsikirjad. Esimesena ilmus 1962 „Keskaja ja vararenessansi kirjanduse antoloogia”, selle järel „Kreeka kirjanduse antoloogia” (1964), siis „Rooma kirjanduse antoloogia” (1971). Viimaks ilmus „Renessansi kirjanduse antoloogia” (1984), mille Villem Altoa oli kunagi küll koostanud ja vähemasti ositi ka kommenteerinud, aga mida olid redigeerinud juba Aleksander Kurtina (1914–1983) ja Harald Rajamets (1924–2007) ning mida kirjastuses Eesti Raamat toimetas metsamees ja skandinavist Arnold Ravel (1925–2009). Lessingi, Goethe, Schilleri ja Heine loomingut tõlkeid ning juba nimetatud rotaprintvihikuid võib vaadelda nende antoloogiate mõttelise jätkuna, ehkki sõna *antologia* nende kirjeldamiseks enam ei sobi (mis muide ei tähenda, nagu ei võiks näiteks XVIII sajandi luulet või XIX sajandi romantikuid avaldada ka antoloogilisel viisil). Kahjuks jäi avaldamata Jaak Rähesoo tõlgitud Georg Brandese (1842–1927) käsitus Shakespeare’ist, kuna see kuulus oma aega ja nõudnuks suurel hulgal joonealuseid märkusi ning muid lisasid. Kahju on mul õieti ka sellest, et raamatuks jäid koondamata Georg Meri saatesõnad Shakespeare’i „Kogutud teostele”, mis, tõsi küll, eeldasid samuti põhjalikku toimetamist. Akadeemik Mihhail Aleksejevi, Viktor Žirmunski jt laiahaardelise õpiku „Väliskirjanduse ajalugu. Keskaeg ja renessanss” (esmatrükk Moskvas 1947, tõlkealune trükk sealsamas 1959) tõlge Gustav Liivilt (1923–2008), Ott Ojamaalt ja Rita Tasalt ilmus aastal 1967 (käsikiri pidi valmima aastail 1965–1966). Tegemata ranget vahet keskaegse ja renessansi-epohhi kultuuri ning kirjanduse vahel, vabastas see õpik lektori kohustusest märkida suurte klassikute kõrval ka väiksemaid, aga näiteks *estonica* ja *estica* puudusid sealt tõlkijate täiendustena üldse ning sotsioloogilised iseloomustused olid tõsiasjadega võrreldes märksa rõhutatamad. Shakespeare oli üks paljudest, kellest kogupilt oli seetõttu tunduvalt vaesem kui ta teoste eestikeelsete tõlgete põhjal.

Vahest kõige suurem eksitus Žirmunski jt õpikus oli hiliskeskaegse humanismi tõlgendamine kõigest kahel viisil: kas õpetatud pöördumisena antiikse pärandi kui teatava malli poole või siis üleüldise inimesearmastusena. Tänapäevaseid mõisteid kasutades võiksime öelda, et XV–XVI sajandil otsiti inimkonna arengule uut narratiivi koos uute vahenditega selle kehtestamiseks. Isegi kui kujutleda keskaegset Lääne-Euroopat hermeetilise ruumina, oleks humanismi määramine nii ühepoolset väärt. Kuid ta polnud hermeetiline ei üle Atlandi ega itta ja Araabiassse, vastupidi, sõjad ja kaubaretked muutsid Lääne-Euroopa avatuks igas ilmakaares ja rahvaliikumised tegid need muudatused kaasa juba oma isandatest sõltuvana. Missugune oli nende muudatuste argipäev Lõuna-Prantsusmaal, seda võis Altkoaegne eestikeelne lugeja leida Heinrich Manni diloogia esimesest osast, milles vahe maarahva, öukondade, aadlike (sh mõõga-aadlike) ja vaimulike, ent isegi õpetlaste vahel on väga väike. Tollased humanistid ei olnud ainult grammatikakunstide valdajad Aristoteelse mõttes, tihtipeale olid nad pigemini niisugused polüglotid, kelle eesmärk oli *riformatrice di tutto l'uomo* ehk uue inimese loomine (sama eesmärgi kordas skeptilisel kujul aastal 1919 Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli avamisel ka Gustav Suits). Probleem ei seisnenud niisiis mitte selles, kuidas suruda rahvapärane itaalia keel ehk *volgare illustre* tagasi Rooma impeeriumi järgse ladina keele alla (mis seal muide polnud ainuvalitsev), vaid mitmepoolses konfliktis murrete, itaalia ühiskeele ja liturgilise keele vahel, kus protestandid ei seisnud sugugi mitte ühel joonel.

Umbkaudu särasena avaldus pilt väliskirjanduse õpetamisest Tartu ülikoolis 1974. aasta sügiseks, mil Jüri Talvet ligemale 29-aastasena alustas oma akadeemilist eluteed. Venekeelsete õpikute tõlgetega eesti keelde kas oli juba või hakkas olema kaetud kogu väliskirjanduse kursus alates Homerosest kuni 1960. aastateni. Selle ja varasema kirjanduse tõlkeantoloogiatega oli professor Villem Altkoa ühe osa oma plaanidest lõpuks ikkagi täitnud – kuigi ma ei arva, et ta neid õpikuid oleks pidanud oma töö jätkajatele kuidagi siduvaks ja renessansiuuringute kokkuvõtte viimaseks sõnaks. Villem Altkoa korraldatud õppekirjandus ning antoloogiad olid rohkem mõeldud lugemiseks ja materjaliga tutvumiseks mittestatsionaarsetele üliõpilastele sessioonide vahel miinimumi ulatuses, mitte aga harivad igaühele, kes tahab luua ettekujutust renessansist kui rahvusvahelisest epohhist.

Jüri Talveti tulek

Oma senisest stuudiumist ansambli The Beatles (1960–1970) läbimurdelise muusika ja Engelbert Humperdincki (tegelikult Arnold George Dorsey; 1936) populaarse laulu „Hispaaniaalikud silmad” (1969) taustal oli Jüri Talvetil tööle kaasa võtta dotsent, *mag. phil.* (1945) Arthur Robert Hone'i (1915–1972) avarapilguline koolitus, Ain Kaalepi entusiasm romaani rahvaste värske kirjanduse tutvustamiseks ilma selle kommunistliku varjundita, mis mõjutas veel varast Leili-Maria Kaske (1928–1996), Jaak Rähesoo kogemus, Haljand Udami orientalism ja prantsuse uue romaani poeetika. Kuna Villem Altkoa ei õpetanud võrdleva kirjandusteaduse aluseid ja Richard Kleis hoidus antiikkirjanduse esteetika õpetamisest Aleksei Lossevi (1893–1988)

järgi ning Valmar Adams (1899–1993) ei lugenudki anglistidele keskaegset vene kirjandust, siis ei rikkunud Jüri Talveti teadmisi ka marksistlikud või vähemasti nõukogulikud käsitlused siinpool raudset eesriiet lubatud komparativistikast ja vana-vene kirjandusest, mille juhtiv uurija, NSV Liidu TA tegevliige Dmitri Lihhatšov (1906–1999) ei rahuldunud üldistustega ainult vanavene kirjanduse ulatuses. Mida tähendab siinkohal sõna *rikutus*? Aastakümneid käidi nõukogude kirjandusteaduses ümber selliste probleemide nagu: mis on kirjanduslik vool; mis on loominguiline meetod; milline on suhe kirjandusliku põhiliigi ja konkreetse poeetilise struktuuri vahel; kas *struktuur* on kirjanduse uurimises üldse sobilik mõiste; kui põhjendatud on kirjanduse tüpoloogiline analüüs jne. Kui Villem Altoo oleks kõik niisugused probleemid võtnud oma loengutes ka pikemaks kõneaineks, poleks tal kirjanduslooliste läbilõigete esitamiseks enam aega jäänudki.

... Oli pärastlõuna varasügisel 1974. Päike ei paistnud enam Tartu ülikooli peahoone juristide tiivas loenguruumi nr 228 akendest sisse ega piilunud ka kardinat vahelt, vaid asutas end päeva veerule puude varjus ja Toomemäe taga. Kellaosuti näitas veerand kolme. Just siis vanemõpetaja Jüri Talvet omapoolset väliskirjanduse kursust alustaski. Ta avaloeng ei sisaldanud mingit akadeemilist programmi ja olukord, nagu eespool kirjeldatud, polnudki platonlikult roosiline. Samal ajal ei jätkanud Jüri Talvet meie kursusele mingit järjejuttu, vaid luges valitud novelle maailmakirjanduse läänepoolsest varamust (ehkki aine nimetust ta omatahtsi muuta ei saanud). Neid novelle – aga teatavasti on novellile iseloomulik lahtine lõpp – oleks võinud esitada neljal moel: 1) valitud peatükkidena ajaloolisest poeetikast (praegu oleks moekam kasutada sõna *mütupoetika*); 2) järgata üldkursus erikursusteks spetsialiseeritud filoloogidele; 3) sellise üldkursusena, mis olevikus vastab põhimõttele „õpetus ülikoolis on vaba”, või 4) ülevaatekursusena tulevastele õpetajatele. Jüri Talvet otsustas kolmanda mooduse kasuks, tõstes lati niisiis neljandast võimalusest kõrgemale, ent mitte nii kõrgele, et tema loengud oluaksid arusaadavad ainult akadeemilisele nobiliteedile ehk siis elitaarsed. Säärast eristamist tingis juba eesti filoloogia kui diplomijärgse eriala profiil, kus peaineteks olid tänapäeva eesti keel, eesti keele ajalugu ja eesti kirjanduse ajalugu.

Ainest kui tervikust Goethe mõistes hõlmas Jüri Talveti osa epohhid alates itaalia kõrgrenessansist kuni olevikuni. Jacob Burkhardtile (1818–1897, vt Burkhardt 2003) oli see enesestmõistetav, temast hilisematele uusaja algupoolde ja keskaja sügise uurijatele mitte nii väga. Poliitilised arengud sedavõrd pikast ajalõigust jäid meie „koduseks tööks väljaspool kodu”, sest näiteks omaaegsest humanismist, reformatsioonist ja protestantismist polnud eesti keeles lugeda suurt midagi peale epikurosliku stoitsisti Rotterdami Erasmuse „Narruse kiituse” (Ülo Torpatsi tõlkes 1967) tõlkijapoolse napivõitu saatesõna. Omal „nahal” oli Jüri Talvet juba kogunud, kuidas altooalikus esituses jäid renessansi perifeeriasse saksa kirjandus, vaimulik kirjandus Madalmaades, lääneslaavi kirjandused ja õieti ka itaalia kõrgrenessansijärgne kirjandus, hispaania kirjandus lõppenuks Cervantese loominguuga justkui täiesti ära. Pühendumine hispaaniakeelsele kirjandusele täitis Tartus seega väga sügava augu, ent oli kooskõlas ka Hispaania ja Pürenee poolsaare avanemisega maailmakirjanduse suures pildil, millel hispaania- ja portugallikeelsed diasporaad Ladina- ja Lõuna-Ameer-

rikas olid kättesaadavamad, kui oli lubanud frankistlik Hispaania. Just Hispaanias läks 1974–1975 võim üle konstitutsioonilisele monarhiale, Portugalist sai aga suisa demokraatlik vabariik.

Paraku puudus Tartus nagu terves Eestiski Jüri Talvetile asjatundlik juhendaja, kelleks Leningradi ülikoolis sobis küllalt universaalne hispanist, Ukraina juut *dr. phil.* (1978) Zacarias Plavskin (1918–2006). Ta oli käsitlenud Cervantest ja uurinud põhjalikult kostrumbismi ehk (etnilist) rahvapärasust, mis oli Hispaania kirjanduse ning kujutava kunsti eripära juba alates XVII sajandi keskpaigast, mil seda hakkas juurutama näitekirjanik ja historiograaf Juan de Zabaleta (1610–1670?). Märkida, et Zabaleta oli üleminekuaja kirjanik, on vaieldamatult vähe. Täpsustada, et ta oli autor renessansi ja baroki piirimail, ei lisa palju uut. Kostrumbism tõi kunsti opositsiooni „grand–alamrahvas” ning nihutas tegevuspaigad õukondadest absolutistliku võimu kantsidena alamrahva keskele – kui otsida tüpoloogilisi paralleele Prantsuse ühiskonnaga, siis on selleks kuningas Henri IV noorpõlv, mis oli veel traditsiooniliselt patriarhaalne.

Ühes sellega muutus siis ka termini *realism* sisu, kuna sel puudub hiljemalt pärast barokki finalism Mihhail Aleksejevi mõttes. Küll aga saab mõistetavaks Mihhail Bahtini (1895–1975) poeetika, millest kõige asjaomasem on kahjuks ainult filosoofiadoktori väitekirjana kinnitatud monograafia „François Rabelais ning keskaja ja renessansi rahvakultuur” (1965; 3. tr 2015) koos tema artiklitega narratiivsest poeetikast või õigemini morfoloogiast, sest näiteks kelmiromaani iseloomulik naeruvääristamine üldistub sel juhul vormitunnusest ajastuomaseks modaalsuseks. Kelm ei ole enam osav seikleja, vaid põhimõtteliselt püsimatu loomus, kelleks võib olla igaüks, nii palgasõdur tähenduses „jalaväelane” kui ka rändrüütel tähenduses „ratsaväelasest alamaadlik”. Olgu eelnevale irooniliseks täienduseks lisatud, et Bahtini romaaniteooria ei kuulunud Jüri Talveti kraaditaotlemise aastail kohustuslikku lugemisvarasse, tema pidi tundma ikka veel NSVL TA korrespondeeriva liikme, osseet Boriss Reizovi (1902–1981) artiklit „Kirjanduslikest suundadest” (1957), mille autor eitas tüpoloogilist vaatekohta täielikult ja pooldas üksnes ajaloolist lähenemisviisi, rõhutades järelikult mis tahes loominguga või konkreetse teose unikaalsust. Kui kroonutruu võis Boriss Reizov olla, seda ei pruukinud Jüri Talvet Tartus teada, aga niikuinii valis ta väitekirjale teema, mis oli pigem unikaalne kui tüpoloogiline, nimelt „Mateo Alemán y de Enero kelmiromaan „Guzmán de Alfarache” (1599) ja realistliku romaani kujunemislugu” (kaitstud Leningradis 1981). Tollal kehtinud nõuete kohaselt oli väitekirja venekeelne, olnuks ka siis, kui Jüri Talvet promoveerunuks Tartus. Mateo Alemán (1547–1614) oli andaluuslasest juudikristlane ning perekonnanime järgi otsustades pidi ta perekond pärinema Saksamaalt või saksastunud Madalmaadest.

Avades niiviisi Gustav Suitsu, Karl Reitavi, Aita Kurfeldti ja Ain Kaalepi järel uuesti ukse hispanistikasse, praotas Jüri Talvet selle ukse ka maailmakirjanduse õpetamise ja tutvustamise lääne poolt vaadatuna. Avatumaks muutsid sellesama ukse Eesti orientalistid, keda oli eruditsiooni poolest märksa rohkem kui need vähesed, keda tunti Tartu ülikooli orientalistikakabineti järgi. Akadeemilises praktikas olid nii *maailmakirjandus* kui ka *võrdlev kirjandusteadus* käibel tunduvalt varem kui

anakronistlik *väliskirjandus* ülikooli administratiivses struktuuris, kust see kadus alles 1990. aastate algul (Olesk 1991a).

Samal ajal näitab *humaniora* õpetamine Tartu ülikoolis ümberlukkamatult, kui-võrd ebakindel – ehkki, paradoksaalne küll, ühtlasi ka inertne! – võib olla distsiplinaarse professuuri sidumine üheainsa õppejõuga. Umbes samal ajal, kui Jüri Talvet pääses esimest korda mitmekeelsele Kuubale, lahkus Tartus eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri juhataja kohalt professor Harald-Heino Peep (1931–1998) ning ähvardas ülikoolist üldse ära minna. Ta jäi paigale üksnes valituna vast moodustatud väliskirjanduse kateedri juhatajaks, kuigi õpetas ise hoopis kirjandusteoriat. 1980. aastal siirdus Tartust Tallinnasse Rein Veidemann (snd 1946), kelle koormus kirjanduskriitika lugemisel saksa filoloogidele tuli järk-järgult mulle kui õppeülesande täitjale. Algul see koormus võrdlevat kirjandusteadust veel ei haaranud, aga ta hakkas haarama sedamööda, kuidas mind kutsuti oponentima vene filoloogide kirjandusalaseid diplomitöid. Täispööre võrdleva kirjandusteaduse kasuks saabus aastal 1984, mil lisandusid eesti kirjanduse ajalugu vene filoloogidele vene keeles ja aine nimetusega „Nõukogude Liidu rahvaste kirjandus” eesti filoloogidele. Lugesin seda algusest peale võrdleva kirjandusteaduse alustena. Rääkimismasina ülesannetega tulin minagi toime, kuid nende ülesannete täitmise muutis raskeks kirjanduse õpetamiseks enesestmõistetav keelepõhisus. Ilma et me Jüri Talveti, Peeter Toropi (snd 1950), Ain Kaalepi ja Valeri Bezzuboviga (1929–1991; vt Olesk 1991b, 2005) oleksime eraldi nõu pidanud, sai pikematagi selgeks, et maailmakirjanduse süstemaatiliseks õpetamiseks on hädavajalik taastada iseseisvate erialadena klassikaline filoloogia, romanistika ja orientalistika. Kõiki vanu keeli me otsekohe jõukohaseks ei pidanud, aga Talveti juhutatud hispanistika ootas kõrvale vähemasti prantsuse kultuuri ja ajalugu, orientalistikas tulnuks laiendada turkoloogiat ja sinoloogiat. Niisiis mõtlesime me pigem „areaalselt” kui „temporaalselt”.

Jüri Talvet mõtles õnneks ka teisiti ja seadis hispanistikas esikohale olevikule võimalikult lähima mineviku, vastasel korral oleks kaasaeg jooksnud üliõpilaste eest järjest kaugemale. Kui kaugele, seda mõistab iga haritud inimene ilma minutagi, sest kui alustada Hispaania kirjanduse ajalugu aegade algusest, tuleks esmalt käsitleda muistsete ibeeride kultuurilugu veel enne islami kinnistumist Córdoba kalifaadis ja pärastpoole ka Hispaania koloniaalpoliitikat, misjuures ei tohiks ära unustada konkurentsi Pürenee poolsaare ning Apenniini poolsaare vahel. Seda kronoloogilises plaanis. Evolutsionistlikus plaanis ei pääse me mööda *dr. phil.* Sergei Nekljudovi (snd 1941) arvamisest, et hilises mütoloogias, nii nagu seda on käsitatud enne meieaegse kirjanduse sündi, moodustas kunstiline aegruum säärase kontiinumi, milles pilt inimesest oli fikseeritud staatilisena ja muutus dünaamiliseks alles sedamööda, kuidas anonüümne eepika areneb autoripäraseks. Ajaliselt paigutab Nekljudov selle protsessi karolingide renessansi.

Hispaania on mitmekeelne ja paljumurdeline maa, kus kastiilia murre toimib ühiskeelena. Murretest on Andaluusia araabia keel rekonkista järel tagakiusatuna ja keelatuna välja suretatud, jäänud on vaid araabia laenuid. Samal ajal on vene koloonia Püreneedes sedavõrd arvukas, et seal ilmub venekeelne ajaleht Moskovski komсомоlets. Mitteromaani kolooniaid leidub aga ka Hispaania diasporaas teisel pool

Atlandi ookeani. Tartu ülikoolis hispaania keelt ja kultuuri bakalaureuse tasemel õppides (enam-vähem pool magistrikraadi raskusastmest) ei pea vist kõiki selliseid lingvistilisi ja dialektoloogilisi üksikasju teadma, kuid tähtsamad kirjanduskeeled võiksid olla tuttavad. Sedagi nõuet võib olla täita küllalt keeruline, sest endograafilises funktsioonis on hispaania ühiskeel enesestmõistetavam kui näiteks inglise keel (analoogiline tendents ilmneb ka Itaalias).

Seega ei ole maailmakirjandus sugugi kõigest üks mõõtkavu inimkonna kultuurilises kulgemises. Akadeemilises õpetustöös on ta iselaadne kompromiss nende kohustuste ja võimaluste vahel, millest esimesed paneb paika gümnaasiumiharidus ning teised doktoriõpe kuni järel doktorantuurini igas keskses, mille pädevus on püsiv – ning püsiv on see siis, kui korralised professorid täidetakse ilma pikemate pausideta. Romanistika kõikide tähtsamate maade ja keelte ning kultuuride ulatuses oleks Tartus väga erandlik, ent ei saa jääda siin võrdleva kirjandusteaduse alustes ootama, millal jõutakse vähegi järjepidevama professuurini romanistikas. Meie esimese korruse laeks saab olla maailmakirjanduse peajooni hõlmav õpik üldise keskhariduse raames, mida lähitulevikus peaks täiendama sama õpik digitaalsel kujul ilma nende vigadeta, millest eestikeelne Vikipeedia paraku kubiseb. Alusmüür meil on. Seintest on problemaatiline umbes tuhandeaastane keskaja kevad III sajandist kuni XIII sajandi lõpuni (vastandina keskaja sügisele). Eriti puudutab see patristikat, Bütsantsi ja Kesk-Aasiat ning Kaug-Ida. Tänu professor Jüri Talvetile ja tema kolleegidele on meil paigas ka esimese korruse lagi ning teise põrand, kuna kolmeosaline ajalooline ülevaade – keskkooliõpik „Maailmakirjandus” (2001–2019) on rakendatav bakalaureuseastmeski. Ühes õpiku koostamise ning avaldamisega on saavutatud ka uus kontinuiteet maailmakirjanduse õpetamise süntagmaatikas, millest rõhutaksin eraldi käsitluste algupära või iseseisvust. Filoloogias, usuteadusest ja filosoofiast on eestikeelsel lugejal võtta kätte sadakond õpikut, käsiraamatut, sõnaraamatut ja tekstikogu. Seda on tunnustusväärset palju!

Jaak Põldmäele (1942–1979) oli juba 1970. aastate künnisel selge, et eesti kirjanduse uurimine üldisemas ja võrdlevas plaanis ei tohi jääda Eesti NSV piiridesse. Temast nooremad hakkasid tegutsema järgmise kümnendivahetuse paiku, mil oli isegi suur asi, kui tõised kohtumised kolmnurgas Tartu–Leningrad–Moskva muutusid korrapärasteks. Hispanistidel Leningradis polnud küll nii rikkalikku arhiivianest, kui sisaldas NSVL TA Vene ajaloo Leningradi osakonna üldajaloo sektori kasutada olnud arhiiv koos raamatukoguga, ent oli romanistikaalane koolitus. Moskvas töötasid lingvist, hispanist ja slavist, diasporaas levinud hispaania keele uurija, NSV Liidu TA tegevliige Georgi Stepanov (1919–1986) ja Venemaa TA tegevliige, NSV Liidu TA maailmakirjanduse instituudi XX sajandi väliskirjanduste sektori juhataja Nikolai Balašov (1919–2006), kes oli ühtaegu hispanist, komparativist ja europeist, muuseas ka Jüri Talveti väitekirja esimene oponent. Moskvas asus nüüdse nimega Venemaa TA teaduslik nõukogu „Maailmakultuuri ajalugu” ja peamiselt seal anti välja teaduslikku sarja „Kirjandusmälestised” (alates 1948. aastast). Väitekirja kinnitamise järel jäi Jüri Talvet küll edasigi õppejõutööle Nõukogude Läänes, ent ta ei muutunud suurtes keskustes töötavate õpetlaste uksele koputavaks provintslaseks. Kraadi omandamiseks ei kirjutanud Talvet oma tööd mitte marginaalsel, aga kindlasti teaduslikku kraadi andval

teemal – mis oli 1970. aastatel Nõukogude Liidus veel tavaline –, vaid, ja seda mõistis iga asjatundja, teemal, mis oli tõepoolest uurimuslik ning mida polnud võimalik kirjutada „kriibus-kraabus”-meetodil. Väitekirja teemal oli Talvet avaldanud seitse teadusartiklit. Nendegi hulk ületas tollase normi (kolm artiklit).

Rahvusvaheliseks suhtlemiseks oli seda ometi vähevõitu, mis sellest, et oma romaaniuuringutesse tõi Jüri Talvet Mihhail Bahtini teoreetilise pärandi sisse täiesti teadlikult ja oli sedaviisi iselaadne pioneer. Tema peamiseks partneriks raja taga sai Salzburgi ülikooli romaani filoloogia pikaajaline professor, romanist ning muinasjuttude ja rahvaraamatute väga viljakas uurija Felix Karlinger (1920–2000), kes mõistis muinasjutte avaramalt kui Leningradi ülikooli professor Vladimir Propp (1895–1970) ja Helsingi ülikooli professor Satu Apo (sünd 1947). Karlingeri vaatekohalt asub muinasjutt muistendite, pajatuste, naljandite, kalendrisabade ja sündmustiku poolest arendatud anekdootide ehk „prenovellide” ehk külajuttude vahel ning on seega vorm, mida Eestis on kogutud ja publitseeritud suurel hulgal lingvistilise ainesena. Hispaaniaalik kelmi oli üks jutustajatüüpe.

Altoalikus esituses oli kelmi rüütli karikatuur, (kõrg)aadlile vastandatud koda-nikuseisuse kandja, pigemini tõusik kui suverään, rohkem palgatav kui palkaja. Oma käsitluses jättis Jüri Talvet kelmi ühiskondliku positsiooni õigupoolest täiesti kõrvale, kuna kelmi roll ei ole ei renessansis ega Lääne-Euroopa sentimentalismis kellegi jaoks kinnistatud, sest selle rolli võib sattuda igaüks ning sõltub juba ajast ja ruumist, kui erinevates tingimustes kelmi liigub. See tõsiasi annab muuseas argumenteeritud põhjuse nihutada romaanipärase reisikirja kui kunstilise vormi sünd märksa varasemasse aega kui XVIII sajand. Olgu siinkohal paraku tunnustatud, et hispanistidele oli äsja osutatud nihe tunduvalt arusaadavam kui slavistidele: Juri Lotman (1922–1993) ei suutnudki oma arusaamu ses suhtes teda rahuldava lõpuni läbi viia.

Bahtinilik *kronotoop* ei olnud üleminekutermi toporovlikule (pean silmas Venemaa TA tegevliikme indoeuropeist Vladimir Toporovi (1928–2005) töid) *mütoloogiatikale*. Kui Mihhail Bahtin mõtles narratoloogiliselt, siis Vladimir Toporovi arvukad uurimused olid rekonstruktiivsed ja evolutsionistlikud, struktuuralsed hoopis teises mõttes kui keeleteadlasel ja semiootikul Isaak Revzinil (1923–1974) ning Juri Lotmanil. Ka Jüri Talveti väitekirja oli narratoloogiline, miskaudu ta võrdlevasse kirjandusteadusesse jõudiski, pääsedes nõndamoodi aleksejevlikust finalismist – ehkki mitte ilma kriimudeta, sest küsimusele „mis tuleb pärast realismi?” meil rahuldavat vastust ikkagi ei ole. Termin *postmodernism* minu meelest selleks ei sobi, kuna see jätab lahtiseks nii realismi ajaloo kui ka termini *modernism*. On tõsi, et vabavärsist sai 1960. aastatel modernismi üks kandjaid, kuid vabavärsis ise oli poeetiline kategooria, mitte narratiivne suhe tegelikkusega prosaistlikus väljenduses. Lääneeuroopalik kelmi lõi teise autobiograafia. Säärane kelmi ei jutusta enesest tingimata ise, vaid ta kujundab positsiooni, millelt võib jutustada igaüks. Vabavärsis seevastu oli isiklik teadvuse vool ehk vorm, mis lubab kõigil pihtimusest osa saada. Prantsuse *uus uus romaan* võimaldas olla avameelne ja järelikult ka otsekohene. Postmodernism on kõigi niisuguste variatsioonide kirjeldamiseks üheainsa mõiste kaudu liiga üldine. Ses suhtes kätkeb *mütoloogiatika* komparativistikas nii olulist aspekti nagu allusiivsus, samal ajal piiramata seda võimalike mõjudega ühelt autorilt teisele. Kas nimetada

taolist allusiivsust tüpoloogiliseks paralleeliks või poetiliseks universaaliks, see sõltub juba argumenteeritud põhjalikkusest konkreetse ajaloolise ainekiku põhjal.

Käesolevas on *maailmakirjandus* tegelikult pigem kontekst kui paradigmaatiline ruum. Tal võib olla loendamatu hulk parameetreid, aga mitte niisama palju aspekte. Niimoodi arutledes on võrreldavus kirjandusteaduses pigemini aspekt kui parameeter ja nendest aspektidest on Jüri Talvet seadnud esiplaanile kolm: 1) eesti rahvusliku kirjanduse tutvustamine muukeelsele maailmale; 2) terminoloogilised otsingud kirjanduse rahvusliku omapära ja üldiste kirjandussuhete iseloomustamiseks ning 3) hispaania rahvaste kirjanduse uurimine (vt Niitsoo 2006). Kontinuiteet maailmakirjanduse õpetamisel lõi nendele aspektidele ühe, erialaste kontaktide laiendamine teise ja järkjärguline edasimine teatmekorralduse digiprogrammide juurde kolmanda kande pinna. Nüüd seisneb küsimus peamiselt selles, kui sügavale meie teatmekorraldus tehnoloogilises mõttes ulatub ja kui põhjalikuks ta muutub. Kui mõelda vahemaale uiguuride juurest Kõrgõzstani idapiiril kuni hispaanlaste ja baskideni Tšiili Vabariigis, siis on see üheks professoriks ikka väga pikk. Oleksin ise enam kui rahul, kui me suudaksime jälgida protsesse alal, mis jääb Lõuna-Prantsusmaast piki Püreeneesid Euraasia mandri lääneserval Biskaia lahe ja Tajo jõe vahele. Võrdlevas keeleteaduses ehk indoeuropeistikas omandavad romaani keeled kunagise Suur-Kreeka (lad *Magna Graecia*) lääneservas ja Vahemere rannikul Genova ning Barcelona vahel nõnda siis kitsendustegi arvel väga suure valdkonna, sest peale romanistika peaksime meeles pidama ka keltoloogiat. Valdkond oleks suur isegi sel juhul, kui käsitada meie uurimusteks jõukohase ala põhjapiirina Auvergne'i regiooni Prantsusmaa keskel, kus regionaalkeelena kõneldakse ja kasutatakse ilukirjanduseski *auverhat*'i. Romanistika erinevad harud saavad seal kokku päris lähestikku. Seega ei oleks see mitte provints tähenduses 'pealinnaväline kolgas'. See oleks läänemaise kultuuri üks sünnikodusid.

15. XI 20 Tähtvere mõisas

KIRJANDUS

- Burkhardt, Jacob 2003.** Itaalia renessansikultuur. Üks esituskatse. (Avatud Eesti raamat.) Tlk Ilmar Vene. Tartu: Ilmamaa.
- Elonheimo, Kalle 2006.** Das Universale Recht bei Johannes Calvin. Mit besonderer Berücksichtigung seines Naturrechtsverständnisses. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Kareev, Nikolaj Ivanovič 1990.** Prožitoe i perežitoe. Leningrad: Izd-vo LGU. [Кареев, Николай Иванович. Прожитое и пережитое. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1990.]
- Niitsoo, Anneli 2006.** *Per aspera ad astra: „Interlitteraria”* 10. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 55–60.
- Olesk, Peeter 1991a.** Üksi koos teistega. Filoloogia õpetamisest teadusena. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 193–204.
- Olesk, Peeter 1991b.** Sõnad, mida ta enam lugeda ei saa. Valeri Bezzubovist mõeldes. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 380–381.
- Olesk, Peeter 2005.** Toimetav õpetaja. – Akadeemia, nr 12, lk 2557–2570.
- Olesk, Peeter 2006.** Maa peal ja igavikus. Kalju Lehte mälestades (1. I 1926 – 24. III 2006). – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 420–423.

- Olesk, Peeter 2019. Looming metallide poetikas. Katke ajaloolisest poetikast. – Looming, nr 8, lk 1204–1208.
- Steele, David N.; Thomas, Curtis C.; Quinn, S. Lance 2004. The Five Points of Calvinism. Defined, Defended and Documented. 2. tr. Phillipsburg: P&R Publishing Company.
- Zachman, Randall C. 2012. Reconsidering John Calvin. Cambridge: Cambridge University Press.

Peeter Olesk (sünd 1953), Eesti Kirjanduse Seltsi auliige (Vanemuise 19, 51014 Tartu), proudaktor@gmail.com

From Foreign Literature to World Literature: Jüri Talvet 75

Keywords: world literature, literatures of western Europe, Hispanic studies, continuity in teaching world literature

The article deals with the transition from the Soviet-era concept of foreign literature (*väliskirjandus*) to the historically justified concept world literature (*maailmakirjandus*) in Estonian literary studies and the role of Professor Jüri Talvet (b. 1945) of the University of Tartu in this process. Although the concept of world literature was not taboo in the Soviet Union, its content was hardly found taught in institutions of higher education. Instead, there was a subject called Foreign Literature, which mainly included literatures of western Europe since early Middle Ages. In Tartu University, World Literature received its own professorship only during the university reform of 1991–1993, while Jüri Talvet, graduated in English but active in Spanish studies, became its first full-time chair. Being a prolific researcher of Spanish late Renaissance and post-Renaissance literature, essayist and poet as well as introducer of the culture of the Spanish-speaking world in Estonia, Jüri Talvet, together with his colleagues, achieved that Estonian students got access to the historical structure of world literature in full scale, both in geographical and chronological terms. Undoubtedly the depth of his achievement can also be judged on the basis of relevant dissertations and other studies, but those numbers being variable, the author of this article sets more value to continuity in teaching world literature from high school to doctoral studies. Intellectual prerequisites for a successful completion of the studies, including reading poetic texts translated with comments, can now be acquired, in principle, towards the end of upper secondary education. This is especially true of medieval epics, but also of newer lyrics. Foreign literature was largely an ideological concept. World literature, however, is a cultural or, if desired, even semiotic concept, which is broader than mythopoetics and more general than international classics.

Peeter Olesk (b. 1953), Honorary Member of Estonian Literary Society (Vanemuise 19, 51014 Tartu), proudaktor@gmail.com